

Marx és a nyugat-európai munkásmozgalom*

Ezt az igazán nem szerény igényű témát egy előadás keretében természetesen képtelenség „bejárni”. Egyúttal a félreértések elkerülése végett mindjárt le kívánom szögezni, tisztában vagyok vele – mint az itt jelenlevők is –, hogy e témához nem én nyúlok először. A kérdés historiográfiai megközelítésére azonban itt egyáltalán nem térek ki, csupán egyetlen összefüggést jelzek. Nevezetesen a magyar „Marx-megközelítések” „érdekes” kronológiai játékát. Az első századbelieket most nem említve, a nagy fordulót a Szabó Ervin-féle Marx-válogatás jelentette, amely mint ismeretes, 1904-ben jelent meg. A második önálló formátumú, önálló előszóval ellátott Marx-válogatás 1947-ben jelent meg. Ennek a kötetnek a szerkesztője (minthogy a kötet elindító Mónus Illést közben megölték) Justus Pál volt, akinek bevezetőjéből kölcsönzöm most a gondolatot: mind a két válogatás a forradalmi erjedés talaján, a dagály idején jelent meg. S természetesen ide csatlakozik a harmadik, közbeeső dátum, 1918 tavasza is, amikor Marx születése centenáriumán jelentek meg színvonalas írások. Ez a második Marx-centenárium nem ilyen „szerencsés”, s noha az ünnepségek és a megjelent írások elemzése későbbi historiográfiai dolgozatok feladata lesz, ezek a historikusok kétségtelenül könnyen konstatálhatják majd az elmozdulást a korábbiakhoz képest. S ez az elmozdulás nyilvánvalóan összefügg egyfajta „after shave” állapottal, ami persze ugyanúgy jelentkezik az Elbától keletre, mint nyugatra. A reagálások mikéntje azonban távolról sem egyforma e két régióban, s ennek elemzése is érdekes feladat lenne, sőt az is, hogy a szellemi közlekedőedényekben mi, mikor és hogyan kerül át az egyik régióból a másikba.

Áttérve tulajdonképpeni témámra, azzal a közhelyszerű igazsággal kezdem, hogy Marx mindig a tényleges valósággal vetett számot; azt kutatta, többször is visszatérve egy-egy témájához, más-más oldalról közelítve a jelenségeket – bár az elemzésekkor olykor ő sem szabadult meg a „wishful thinking” terhétől. Ennek az „azt látom, amit látni akarok” szemléletnek időnkénti konkrét tévedéseit éppen a nyugat-európai munkásmozgalom kapcsán nemegyszer kimutatták. Ez a leleplezés mégis nagyon olcsó és régi mutatóanyag, s az összes tévedés összegyűjtése nem homályosíthatja el a lényegi eredményeket, amelyek alapján éppen korunkban (hiszen ezen a konferencián a megállapodások szerint Marx korában maradunk) a marxi szemlélet elterjedt, s olyan tömegmozgalom alakult ki, amely sok helyütt Marx nevét írta zászlajára. (Persze itt azonnal szemközt

*Az MTA Történettudományi Intézete, az MSZMP KB Párttörténeti Intézete és a Magyar Történelmi Társulat által „Marx és a történelem” címmel 1983. május 20-án tartott ülészen elhangzott előadás

találjuk magunkat az ismert problémával, hogy az *image* mennyiben felelt meg a tartalomnak, hogy ez a marxizmus országok és korszakok szerint – és azon belül is – miként változott.)

Az evidenciáktól továbblépve: valamennyien olvastuk egykor, sőt tanultuk Lenin híres írását a marxizmus három alkotóeleméről. Az általam érintett téma vonatkozásában itt „a francia szocializmus” kellene, hogy a központba kerüljön. De mindjárt itt kettős probléma is felvetődik: miért csak a francia szocializmus? És itt ezúttal nem a német munkásmozgalomra, hanem Nyugat-Európa egyéb területeire – mindenekelőtt az angol munkásmozgalomra – gondolok, amire még visszatérek. De problémának látom a tézis másik felét is: mi is ez a „francia szocializmus”? Nos, ez ugyancsak nem került megfelelő árnyalással elibénk. Ez persze nem Marx „bűne” – de az is nagy leegyszerűsítés lenne, ha úgy vélnénk, ez az elszegényedés csak az 1950-es években következett volna be.

A földrajzi körülhatárolásról: közismert, hogy Marx elsősorban három régióval foglalkozott igazán rendszeresen, behatóan; részint mert mindhárom közelről maga is ismerte, részint fontosságuk, részint levelezőpartnerei és barátai folytán is. A három terület: a német, az angol és a francia. De ha sokkal visszafogottabban is, Belgium helyzetére, problémáira és a munkásmozgalom tapasztalataira ugyancsak ismételtén visszatért. Ezzel el is érkeztünk egy újabb problémához, mert hiszen a földrajzi körülhatárolás egyúttal történeti-közgazdasági is kell, hogy legyen, s itt a délnyugat-európai övezet fejlődése mindkét szempontból eltérő, ugyanúgy, mint az észak-európai – és ezeken a területeken az igazi munkásmozgalom már Marx életének utolsó egy-másfél évtizedében kezd kibontakozni.

A tárgyról szólva: ismét közhely, hogy a munkásmozgalom elszakíthatatlan a gazdasági fejlettségtől és fejlődéstől, a munkásosztály belső szerkezetétől, ennek változásaitól stb. Mit jelentett mindez az ifjú Marx-korabeli munkásság helyzetére az 1830–40-es években; mit az 1860-as években, amikor – durván fogalmazva – Marx egyedül került olyan helyzetbe, hogy számos ország szocialista csoportosulásait közvetlenül befolyásolhatta az Internacionálé élén és révén –, s mindez miként változott Marx életének utolsó másfél évtizedében? Hiszen éppen eléggé ismeretes, hogy a munkásosztály maga is megváltozott e félszázad alatt, ugyanúgy, ahogy megváltozott a politikai világ, változtak a politikai létkörülmények, valamint a kulturális és szociális feltételek.

Mindennek a változásnak érzékeltetésével együtt, még e nyugat-európai térségben is feltűnő, hogy milyen szívósan él tovább pl. a kézművesek rétege, az iparban a kisüzemek, és a kisüzemekben dolgozó különösen jól képzett szakmunkások milyen sokáig adták a munkásmozgalom bázisát, aminek érthetően erős visszahatása volt a mozgalom célkitűzéseire is.

Nem kevésbé fontos a politikai létfeltételek alakulása. Hiszen, mint arra többen utaltak, Marx egész életének korát nemcsak a tőkés, hanem mindenestre az általunk vizsgált régióban (sőt, ezúttal azon túl is), a polgári demokratikus viszonyok térhódítása is jellemezte. S ez az első olyan nagy „téma”, aminek összefüggései megmagyarázásával kapcsolatban úgy vélem, adósságaink vannak. Egyfelől a legszorosabb értelemben Marx kapcsán is, hiszen a Szent Szövetség korában született Marx igazán a legkülönfélébb országok ilyen vonatkozású vajúdságát nemcsak izgalommal nyomon kísérte, hanem a vajúdság szakaszaiból nagyon mély elemzéseket nyújtott mind angol és francia, mind belga területen. De ismeretesek német írásai ugyanúgy, mint hosszabb spanyol elemzései is.

Ez azonban csupán az egyik ok, ami miatt ezt a témát „aktuálisnak” vélem. Két további okot is megjelölök. Napjaink történetírásában, anekdotaiban visszatérőleg jelentkezik egy olyan törekvés, hogy mintegy a „tegnapi hibáktól” szabadulva, a tágasabb és mélyebb látásmód jegyében nekünk nem az ünnepnapokkal, jelesen nem a forradalmakkal és Marx forradalmáról szóló írásaival kell fogalkoznunk, hanem a hosszú folyamatokkal, a hétköznapokkal. A szembeállítást rendkívül merevnek, részben mesterkéltnek vélem, ez ugyanúgy áll a munkásmozgalom egészére, mint az éppen itt felvetett kérdésre, a polgári demokráciák kialakulására is. Furcsa, mert hiszen ünnepi beszédekben a forradalmak és a reformok merev szembeállításán már túljutottunk (más kérdés, hogy a konkrét történeti periódusokról mennyire születnek elemző munkák), márpedig világos, hogy a polgári demokráciák kialakulása elválaszthatatlan a nagy „ünnepnapoktól”.

S ezzel elérkeztem a polgári demokrácia témakör harmadik összefüggéséhez. Túlságosan is elhomályosultnak érzem e polgári demokrácia geneziséét, azt, hogy kialakulásába az „alsók” miként szóltak bele – adott esetben éppen a munkásság és a szervezett munkásmozgalom. (S itt nemcsak az ismert francia adalékokra gondolok. De előreugorva az időben arra, hogy a gazdaságilag olyannyira fejlett, s kulturális vonatkozásban sem az erősen elmaradott országok sorába tartozó Belgiumban éppen a munkásság az, amely Marx halála után tíz esztendővel a döntő lökést adja a polgári demokratikus politikai létformák kialakulásának – s még ekkor sem sikerült a teljes áttörést biztosítani). Távolról sem akarok a leegyszerűsítések bűnébe esni, s éppen Marx írásai nagyszerű segítséget kínálnak ahhoz is, hogy a „felsők” körében meglévő érdeklentétek, különféle törekvések miként járulhattak és járultak hozzá e polgári demokratikus feltételek kialakításához. Az elmúlt időszakban mégis nemegyszer meglepetten tapasztalhattam, hogy Marx idevágó munkáit is mennyire „elfelejtették”. Ő rávilágított, hogy – angol talajon maradván – éppen a munkás kihívással szembesülve a liberálisok vagy a tory-k mikor és miként teszik az engedményeket – természetesen a másik párt, a másik réteg-érdek rovására, a munkásság megnyerésére. De ez csak az egyenes összefüggés, ami hosszan érvényesült a francia és belga, miként a távolabbi spanyol gyakorlatban szintén, amit Marx és Engels nagyon is konkrétan mutatott ki. De az egyenes összefüggés mellett érdekes, hogy volt e hosszú folyamatnak olyan szakasza is, amikor ez az előrehaladás enyhén szólva nem egyenesvonalú. Így csak ennél a régiónál maradván, III. Napóleon rendszerében beleütközünk a formális és a tényleges demokrácia jelenségének szükséges megkülönböztetésébe. Sőt, érinteni kell – épp Marx kapcsán – egy negyedik összefüggést, amiről sokan, sokszor megfeledkeznek: a polgári demokrácia politikai, jogi de egyéb vívmányai is európai keretben, áthatásokkal és hangsúlyozottan nem egyetlen nemzet keretei között alakulnak ki.

S ezzel elérkeztünk mindjárt egy következő nagy kérdéshez: az állam megítéléséhez. Természetesen én itt ezt csak érinthetem, még abban a vonatkozásban is, hogy a munkásmozgalom szemszögéből Marxnál hogyan vetődik fel a kérdés. Nem szabad elfelejteni, hogy Marx előtt erőteljesen jelentkezett már demokratikus, sőt szocializmusra hajló körökben az „állam segélyül hívása” (Saint-Simon és követői, avagy L. Blanc, majd később Lassalle a példa erre), de hosszabb időn át sokkal befolyásosabb volt az a liberális felfogás, amely minden állami gazdasági beavatkozást elutasított. Ismeretes, hogy Marx hol bírálta e vonatkozásban a Blanc, Lassalle, Hyndman-féle „állam-illúziókat”, de ugyan-

úgy a liberális felfogást is, hol pedig éppen az I. Internacionálé fórumain, illetőleg lapjain, avagy levelezésében hogyan érvel az állami beavatkozás mellett.

Ez persze a „könnyebb” téma, bár nem érdektelen, hogy a „jobboldali” liberális oppozíció a munkásmozgalomban is milyen érveléssel, miként utasítja el ezt a beavatkozást az 1860-as és az 1880-as években. Nem érdektelen az sem, hogy a jobboldali, vagy angol gyakorlatban „lib-lab” oppozíció mellett az 1860–70-es években elég erős baloldali oppozíció is megmutatkozott a bakunyini anarcho-kommunizmus jegyében, amely elvi alapon állt szemben minden állami beavatkozással, minden törvénykezéssel, s egyúttal azt is tagadva, hogy a fennálló rendszeren belül érdemi reformot el lehet érni.

Az állam és munkásmozgalom összefüggésnek mégis ezek a legvilágosabb, mai szemmel ugyancsak közhelyszámba menő kérdései, bár itt tényleg nem szabad megfeledkezni arról, hogy éppen Marxnak milyen nagy érdemei voltak, hogy ezek a hasznos válaszok elfogadottak, sőt széles körökben fogadtattak el, s ahogyan mondani szokás, e gondolatok így tényleg „eleven erővé” váltak.

A munkásmozgalom-állam összefüggésnek azonban vannak összetettebb oldalai is. A „miniszterializmus” jelensége ugyan ismeretes módon a gyakorlatban már csak jóval Marx halála után jelentkezett (ezzel együtt felvetődött a „meddig hasznos, mikortól káros, vagy legalábbis ellentmondásos, terhes?” dilemmája az értékítéletben, bár hasonló problémák már 1848-ban jelentkeztek), ellenben az „elfajulás” potenciális lehetőségét „balról” Bakunyin és az anarchisták már az 1860-as évektől felvetették.

A másik vitákat felkavaró kérdés a köztulajdonbavétel „formája” volt. Jelesen a marxi, lényegileg államosító indítvánnyal szemben áll a különféle köztulajdonbavétel (szindikátusi, kommunális és más) megoldási lehetősége. Noha az Internacionálé fórumán 1867–69-ben a jobboldali, liberális, illetve proudhonista ellenzékkel szemben a köztulajdonbavételt elfogadták, a „baloldalon” belül meghúzódó véleményeltéréseket nem döntötték el. S itt érünk vissza Marxhoz, aki e fórumokon maga sem szorgalmazta az egyértelmű döntést – ami érthető és figyelemre méltó.

S talán éppen ehelyütt lehet felidézni Ágoston Péternek háromnegyed százada, a Szocializmus hasábjain megjelent sorait: „Marxra hivatkoznak a szociáldemokraták, a revizionisták, a reformisták, az anarchisták, a szindikalisták: aki az ellentétes nézetűeknek ezt a hivatkozását rosszhiszeműnek tekinti, az nem értheti meg sohasem őket. Bizonyos szemszögből mindegyiknek igaza van.” S a továbbiakban Ágoston példázza azt is, hogy Marx egyes soraiból miként olvasható ki egy-egy végtelenségig merevített tendencia „igazsága”. Ma, Marx halála után száz esztendővel azonban nem nagy teljesítmény azt bebizonyítani, hogy időnként forradalmi válságokban, sőt forradalmakban bízott, amikor azok elmaradtak, és hogy mennyire értékelt gazdasági reformokat („gabonatorvény”) politikai reformokat, avagy mennyiben látta át és mutatta ki gazdasági reformok politikai tartalmát.

Napjainkban a reform-forradalom sokszor érintett összefüggésén talán egy lépéssel már tovább is lehetne menni. Hiszen Marxnál is felvetődnek az olyan reformok – sőt e reformok megvalósítási lehetősége –, amelyek többet sejtetnek a merőben korlátozott, részleges reformnál. A valamennyiünk által sokszor olvasott Alapító Üzenetben szögezte le a nevezetes tízórás munkanap törvényesítése kapcsán: „valójában arról a nagy küzdelemről van szó, amely a kínálat és kereslet törvényeinek vak uralma, azaz a középosztály politikai gazdaságtana és a társadalmi előrelátás által ellenőrzött társadalmi termelés, azaz

a munkásosztály politikai gazdaságtana között folyik. A tízórás törvény ezért nem csupán nagy gyakorlati siker volt, hanem egy elv győzelme”.

Lehetne ugyan azt mondani, hogy a siker horderejét Marx túlbecsülte, a tőkés rendszer alkalmazkodási képességét viszont alábecsülte, legalábbis a konkrét tízórás törvényvel kapcsolatban, de nem hiszem, hogy ez a lényeg. Nem beszélve arról, hogy történetírásunk e vonatkozásban még éppenséggel adós azzal, hogy a szociálpolitikai törvénykezés gyakorlatában ez a munkásbeleszólás, illetve a nemzetközi hatás (s mindkettő igaz!) miként érvényesült több mint egy évszázad magyar valóságában, s a fenti idézet egyéb ajánlásait itt most nem is taglalom.

Marx és a munkásmozgalom kapcsolatának vizsgálatánál megszülettek már olyan színvonalas tanulmányok, amelyek azt vizsgálták és bizonyították, hogy Marx szemlélete időben miként szélesedett, s az új jelenségekre reagálva miként gazdagodott (itt elég a permanens forradalom tételére, avagy a Kommün által felvetett kérdésekre hivatkoznom). De nemcsak ezt tartom fontosnak, hanem az egyidejűséget, párhuzamosságot is. Amikor Marx pl. sürgetni kezdi a politikai pártok kialakítását, akkor egy pillanatig sem gondol arra, hogy ennek nyomán a szövetkezetek, s még inkább a szakszervezetek majd veszítenek jelentőségükből, avagy „elsorvadnak”, pedig az angol trade unionistákkal kapcsolatban igazán nem voltak illúziói.

A másik tanulság a türelem. Ez persze nem mindig jellemzi Marx magatartását, de a legfontosabb nemzetközi „tömegakció”, az Internacionálé létrehozásakor feltétlenül igen. Akkor sokféle kompromisszum megkötésére volt hajlamos annak érdekében, hogy a szükséges önállósulás, ugyanakkor pedig a lényegi gazdasági, politikai reformokra való összpontosítás megtörténjen.

További tanulság, s ez megint csak nem saját „felfedezésem”: a hosszabb folyamatokra való berendezkedés – az ilyen értelmű „türelem”. Csupán az Alapító Üzenetnél maradván: Marx utal a chartista mozgalom felélesztési törekvéseinek „teljes kudarcára” (a sikerben néhány évvel korábban még maga is bízott, sőt megkérdőjelezését ő vetette E. Jones szemére), majd ismeretes, hogy a „fásultságot” az 1870-es években miként veti fel ismét – tehát kudarc és siker párhuzamosan is jelentkezhethet és nemcsak kizárólagosan egy mozgalomnál. De ugyanitt s ezzel szoros összefüggésben vetődik fel, hogy a munkásmozgalomban hosszanti folyamatok is érvényesülnek.

Még egy, de úgy hiszem a legfontosabb összefüggésre térek ki. Ha csupán a már jelzett magyar Marx-évfordulók írásait veszem sorra, kitűnik, hogy a már említett „dagály-korszakok” teoretikusai nem véletlenül a demokrácia és szocializmus összefüggését látták a legelevenebbnek. S ez az alapkérdés nem változott, csak sok és sokféle tapasztalattal gazdagodtunk, s természetesen problémáink másként vetődnek fel, nem úgy, mint 1904-ben, 1918-ban, vagy 1947-ben. De Marxhoz visszatérve, a kettős követelés egysége ismeretes. Történetileg pedig nemcsak a már itt ismertetett 1848-as írások, politikai, mozgalmi, sajtó-erőfeszítések tartoznak e témakörbe, hanem az is, hogy éppen az I. Internacionálé napjaiban Marx az, aki a munkásszervezetektől mintegy megköveteli, határozatokba foglaltatja (természetesen nem egyedül és ez nem is sikerülhetett volna csupán felülről), hogy a munkásszervezeteknek küzdeniük kell a politikai demokrácia megvalósításáért. Ugyanezekon a fórumokon ezzel párhuzamosan szorgalmazták, hogy ez a demokrácia szociális reformokkal is kiegészüljön. (Ez sem új tétel, már az angol és a francia forradalom idején felmerült, de ekkortól a munkásosztály lesz a törekvés felhajtó

ereje,) s itt vetődik fel a „másfajta reformok” szükségessége, olyanoké, amelyek túlmutatnak a kapitalizmus keretein, mindenesetre nem a liberális burzsoáziától indulnak ki. S pontosan ezek azok a tanulságok, elemzések és problémák, amelyek Marxot ugyancsak változatlanul aktuálissá teszik, mivel e folyamatok nem zárultak le, s ennyiben a hétköznapok és ünnepnapok egyaránt tovább „történnek”.

És végül még két kérdésről. Az egyik maguknak a munkáspártoknak létrejötte. Semmi értelme nem lenne itt ismert dolgokat elmondani, adatokat idézni. Mindenesetre tény, hogy Marx ifjúkorában ilyen pártok egyáltalán nem voltak (hacsak nem számítjuk a chartistákat), és mikor Marx meghalt, Európa legnagyobb részében már különféle erővel tevékenykedtek marxista pártok, s mindebben Marxnak kétségtelenül igen nagy része volt. E párt-elképzelés kialakulásának szintén megvan a története, a párt és szekták, a párt és tömegmozgalom, a párt és szakszervezetek, a párt és szövetségi politikájának úgyszintén. (Külön is gondolhatunk Molnár Erik félbetört munkásságára.) Sőt, eszünkbe juthat az az éppen Nyugat-Európában már ekkoriban fellépő jelenség is, amikor egy ország keretein belül több munkáspárt egymással rivalizálva lép fel. Már előfordult az is, hogy marxista igénnyel fellépő csoportosulások szintén vitába keveredtek egymással. Persze Marx még a hosszú kialakulás kezdeti folyamatával találkozott, hiszen a következő fázisban a nagy tömegpártok kialakulását új problémák is kísérték.

A másik kérdés ezzel, illetőleg általában a munkásszervezetek nemzetközi kapcsolataival, az internacionalizmussal függ össze. Erről tanácskozásainkon nagyon is sokszor esett már szó, ez mindig vitakérdés volt s az maradt napjainkig. Mindenesetre a Nyugat-Európában kialakult munkásszervezetek, szocialisták körében a 19. sz. első évtizedeitől mindig eleven volt egy legalábbis európai, de sokszor ezen is túlnéző humanista szemlélet, amely találkozott a munkások saját legszűkebb practicista önérdelkeit védő törekvéssel, egyfajta szakszervezeti internacionalizmussal. Marx mindkettőre épített, s minthogy egész elemzése, indítványrendszere szemben állt a kialakult társadalmi renddel, szemben állt a nacionalista megoldásokkal is. Mindez — az internacionalizmus szemléletének meggyökeresítése — ugyancsak hosszú, fontos folyamat, megannyi konkrét gyakorlati feltétele és buktatója volt Marx esetében és az Internacionálé történetében. Marx egyik nagy ellenlábasa, aki a francia munkásmozgalomban a gyakorlatban és elméletben ugyancsak „nevet szerzett magának”, B. Malon, az egykori polgári radikális lázadó párizsi napilap hasábjain megjelent nekrológ-cikkében, nagy tisztelettel szólt arról, hogy Marx halálával „korunk szocializmusa tudományos fejét és legmélyebb gondolkodóját veszítette el”, és külön elismeréssel írt Marxnak az internacionalizmus „gyakorlásában” elért eredményeiről. S ennek a krédónak világos megfogalmazását éppen Marx halálakor, a Marx sírja fölött máris fellángoló vitában Brousse-szal szemben Bernstein így adta meg: „Ahol munkások harcolnak a tőkés kizsákmányolás és az elnyomás ellen, legyenek akár spanyol föderalisták, akár angol szakszervezetek, ott mi, marxi kommunisták, ahogy a Kommunista Kiáltvány mondja, nem alkotunk külön pártot a többi munkáspárttal szemben.” Ennek a Marx halálakor még világos krédónak a későbbiekben ugyancsak hosszú és nem kevésbé ellentmondásos útja lett, méghozzá nem is egy vonatkozásban. De az kétségtelen, hogy abban az örökségben, amit a modern szocialista munkásmozgalom Marxtól kapott, az internacionalizmus igen fontos elem és nem frázis volt.

Marx és a nyugat-európai munkásmozgalom áttekintésénél az a kérdés is felmerül, milyen volt közöttük a kapcsolat? Sietve le kívánom szögezni, hogy tudomásom szerint kielégítő formában ennek megválaszolására eddig nem történt kísérlet, s mindjárt hozzá lehet fűzni azt is, hogy a válasz egyáltalán nem könnyű, s rendkívül munkaigényes. Rengeteg kiadatlan levelezést kell ehhez áttekinteni, hatalmas mennyiségű egykori munkás-szocialista orgánumot, sőt ezt a kört is ki kell tágítani, hiszen értékes nyomok másutt szintén találhatóak. Ez az összefüggés, az egymásrahatás fontossága ugyanakkor – úgy vélem – vitathatatlan.

E hiány konstatálásához azt is hozzáfűzhetem: megfelelő módon még az sem történt meg, hogy a marxi hivatkozásokat, amelyekben munkásvezetőkre, szervezetekre, lapokra, cikkekre történik utalás, történetileg is kibontsuk, helyére tegyük. Holott nyilván csak így válik „történetivé” e kölcsönhatásos folyamat bemutatása.

Mindennek előrebocsátása után egy eléggé elsietett végkövetkeztetést, ha úgy tetszik, „munkahipotézist” mégis leszűrnénk. Amennyiben hosszú évtizedekig elterjedt volt egy olyan vélemény, hogy a marxi hatás hegemon, vagy majdnem hegemon módon befolyásoló erővé vált (e tézis szerint nagyjából az I. Internacionálé kora utántól), ez így ebben a formában nyilvánvaló leegyszerűsítés, és nem állja meg a helyét. De ezzel a tézissel szemben az ellentétes póluson is, megint csak a források és adatok nem kellő számbavétele folytán, szintén elterjedt egy olyan vélemény, mintha Marx londoni dolgozószobájában elveszített volna minden kapcsolatát az élő munkásmozgalommal, ami ilyen formában úgyszintén tévedés.

A tömegbefolyásnak, illetve a „marxizmus terjedésének” természetesen elágaznak a további kutatási területei. Itt ismét csak jelzem e témákat: a szocialista pártok alakulásának, a szakszervezeti befolyás növekedésének összefüggése a nagy gazdasági depresszióval (1875–1893). Hozzáteszem, nem lenne szerencsés megelégedni az egyenes és automatikus hatásokkal, hiszen mind a történeti múltból, mind napjaink adataiból ismeretes, hogy a depresszió – mint bármely más gazdasági jelenség – nem vezet önmagától a munkásmozgalom erősödésére.

S ha valamit Marx munkáiból történetkutatókként tanulhatunk, az éppen a különféle leegyszerűsítések elutasítása.

Янош Емниц: Маркс и рабочее движение Западной-Европы

Маркс, как известно, сделал значительные усилия для основательного выяснения действительности, конкретно для познания явлений изменения в положении и структуры рабочего класса; различных идеологических влияний в рабочем движении; для изучения взаимосвязей международной жизни и жизненно-важных условий в политической жизни, — чтобы анализируя этих факторов сделать заключения и давать советы. В этом отношении нас не могут не волновать, что при жизни Маркса какие большие различия показываются в действительности 1850-х и 1870—80-х годов когда рабочее движение оказало решающее влияние на изменения и осуществления как буржуазной демократии и ее связей с рабочим движением, так и социал-политики правосудия. Несмотря на разные ошибки, на перенапряженные надежды и на унижение к частичным реформам сектарианства и доктринерства в обоих аспектах трудно переоценивать инструкции, данные лично Марксом и I Интернационалом с целью фактического усиления и прогресса рабочего движения и вместе с тем улучшения положения трудящихся. Все это тесно связано с контактом государства и хозяйства и с подходом к решению о государстве. В этом отношении Маркс и марксисты должны были победить и либеральные и анархистские влияния для того, чтобы рабочее движение достигло практических успехов и чтобы создавались фактические социалистические движения.

János Jemnitz: Marx and the Western European Working Class Movement

It is well known what great efforts Marx did to get to know the changes in the situation and structure of the working class, the various ideologies, the international relations and the political conditions influencing the development of the working class movement in order to be able to draw conclusions and to give advice. It is thus very important to keep in mind the differences between the social reality of the 1850s and the 1870s – 1880s both in respect of the growth of bourgeois democracy and its relation to the working class movement and, not independent of that, in respect of the social political legislation. The I. International and Marx' personal instructions had a decisive role in fighting against both the excessive hopes and the dogmatic trend which underestimate partial reforms. This way the working class movement was able to gain strength and make progress parallel with the improving situation of the working class. Marx and the Marxists also had to fight against both the liberal and the anarchist views concerning the role of the state in order to be able to achieve practical results, to prepare the ground for the development of socialist movements.